

Komunikacijos vaidmuo plėtojant nuotolinius mokymus ir įtraukųjį švietimą Lietuvoje

Dovilė Leknickienė

Vilniaus universitetas

<https://ror.org/03nadee84>

Santrauka. Nuotolinis mokymasis – ugdymo forma, kuriai būdingas fizinis mokytojų ir mokinių atskyrimas ir technologijų naudojimas, – ilgą laiką buvo orientuotas į netradicinius studentus: dirbančiuosius, kariškius, gyvenančiuosius atokiose vietovėse. Šiandien nuotoliniai mokymai itin aktualūs neigaliems žmonėms, rodantiems didžiausią motyvą kelti kvalifikaciją. Aplinkos pokyčiai, technologijų raida paskatino lankstesnį švietimo sistemos prisitaikymo poreikį ir Lietuvoje.

Vienas nuotolinio mokymo tikslų – išplėtoti socialiai teisingą, visiems prieinamą švietimo sistemą, sudarančią sąlygas visuomenei mokytis visą gyvenimą, padėti valdyti negalias, mokytis veiksmingiau. Įvairialypė patirtis rodo būtinybę skatinti švietimo lankstumą ir sudaryti galimybę mokytis visiems.

Straipsnyje pristatomas tyrimas, kuriuo siekta ištirti komunikacijos vaidmenį plėtojant nuotolinius mokymus ir įtraukųjį švietimą Lietuvoje. Tyrimui atlikti taikyta mokslinės literatūros analizė ir kokybinis tyrimas – pusiau struktūruoti interviu. Analizuojama nuotolinio mokymo(si) samprata ir ypatumai, aptariamas nuotolinių mokymų aktualumas ir nustatyti iššūkiai, su kuriais susiduria negalią turintys asmenys, identifikuotas nuotolinių mokymų funkcionalumas ir komunikacijos įtaka minėtiems procesams.

Reikšminiai žodžiai: komunikacijos vaidmuo, įtraukusis švietimas, nuotoliniai mokymai, suaugusiųjų nuotolinis mokymas(is).

The Role of Communication in Developing Remote Learning and Inclusive Education in Lithuania

Abstract. Remote Learning as a Form of Education, characterized by the physical separation of teachers and students and the use of technology, has traditionally targeted non-traditional students, such as working professionals, military personnel, and those living in remote areas. Today, however, remote learning has become particularly relevant for individuals with disabilities, who often demonstrate the highest motivation to pursue skill development and qualification improvement. Environmental changes and technological advancements have spurred a need for a more flexible education system in Lithuania as well. One of the primary goals of remote learning is to develop a socially equitable, accessible education system that enables lifelong learning, helps individuals manage disabilities, and fosters more effective learning. A wide range of experiences highlights the necessity to promote educational flexibility and create opportunities for everyone to learn.

This article presents a study conducted to examine the role of communication in developing remote learning and inclusive education in Lithuania. The study employed scientific literature analysis and a qualitative research approach, using semi-structured interviews. The article explores the concept and characteristics of remote learning, identifies the relevance and challenges of remote learning for individuals with disabilities, and examines the functionality of remote learning and the role of communication in these processes.

Keywords: the role of communication; inclusive education; remote learning; adult distance learning.

Ivadas

Nuotolinio mokymosi poreikis paskutinį dešimtmetį itin išaugo dėl informacinių technologijų tobulėjimo ir COVID-19 pandemijos, kai per itin trumpą laiką priimti įstatymų pakeitimai ir ugdymas persikėlė į skirtingas nuotolines platformas (CHEA, 2002; Panigrahi et al., 2018). Minėtina, kad nuotolinis mokymas gyvuoja jau beveik 300 metų, o pirmosios jo apraiškos pasirodė JAV. Lietuvoje nuotolinis mokymas organizuojamas nuo 1995 m., atsiradus nuotolinių mokymų koncepcijai, o 1999 m. įkurta Nacionalinė distancinio mokymo asociacija (NDMA). Nuo to laiko, praėjus beveik trisdešimčiai metų, nuotolinių mokymų pasiūla ir funkcionalumas stipriai išaugo: šiandien kiekvienam užtikrinama mokymosi galimybė kelti profesinę kvalifikaciją, įgyti skirtingų kompetencijų.

Nuotolinio mokymosi sąvoką savo darbuose yra apibrėžę Griškėnienė ir kt. (2007), Baležentis (2008), Martišienė ir Muleravičienė (2010), Pukelis ir kt. (2011). Nurodoma, kad tai viena iš mokymosi formų, kai suteikiama galimybė mokytis patogiu laiku, patogioje vietoje ir priimtina sparta, tuo tikslu pasitelkus specialiai parengtą medžiagą ir informacines technologijas paremtas komunikavimo priemonės. Pabrėžiama, kad reikalingos specialios kurso pateikimo ir dėstymo metodikos, informacinės technologijos, specialus bendravimas bei administracinis ir organizacinis pasirengimas. Šiandien kai kurie tyrėjai nuotolinį mokymąsi apibūdina kaip neplanuotą, tačiau neišvengiamą procesą (Almaiah et al., 2020; Irawan et al., 2020; Sulisworo et al., 2020).

Nuotolinis mokymas, kaip teigia Andrewsas ir Haythornthwaite (2007), leidžia įgyvendinti strateginius švietimo sistemos siekius:

- 1) sudaryti mokymosi galimybes visiems, kurti efektyvesnį mokymo(si) procesą ir užtikrinti lankstesnį mokymo(si) veiklos organizavimą;
- 2) padėti įgyti profesinę kvalifikaciją, kuri atitiktų modernių technologijų lygį, kultūrinį ir individualų vystymąsi ir sudarytų palankias sąlygas ilgalaikiam mokymuisi;
- 3) nuolat užtikrinti prieinamas priemones, padedančias įgyti naujų žinių ir reikalingą kvalifikaciją, plėsti karjeros galimybes ir siekti individualių gyvenimo tikslų (Terešvičienė ir kt., 2008).

Tyrimais nustatyta, kad nuotoliniai mokymai turi ne tik daug teigiamų savybių, bet ir trūkumų. Vertindami neigalių žmonių integraciją į aukštąjį mokslą, kokybinio tyrimo dalyviai nurodė menką komunikaciją – informacijos apie galimybę studijuoti respondentai turėjo ieškoti patys, o tai gana sudėtinga, turint negalią. Tiriamieji taip pat minėjo dažnai nesulaukiantys tiesioginės pagalbos, nors jiems reikia atlikti tokias pat užduotis, kaip ir kitiems studentams. Be to, dalis aukštųjų mokyklų darbuotojų neturi pakankamai kompetencijų, skeptiškai vertina asmenų, turinčių negalią, mokymosi galimybes, todėl minėti asmenys jaučiasi diskriminuojami, nepaisant to, kad neretai įdeda daugiau pastangų ieškodami informacijos, palyginti su kitais studentais, neturinčiais negalios (Šukienė ir Ramaškaitė, 2022).

Nuotolinių mokymų sąvoką apibrėžę Simonsonas (2021), Iadanza (2019) ir kt. teigia, kad nuotolinis mokymasis – ugdymo forma, kuriai būdingas fizinis mokytojų ir mokinių

atskyrimas mokymų metu bei technologijų naudojimas, o sąveika vyksta netiesiogiai per sinchroninę ar asinchroninę komunikaciją. Nuotolinių mokymų svarbą išsamiai aptarė Demingas ir kt. (2015). Tyrėjai konstatuoja, kad aukštojo mokslo paklausa išaugo, todėl nuotolinio mokymosi technologijos ir galimybės sulaukia ypatingo dėmesio visame pasaulyje. Escueta (2017) ir kt. manymu, nuotolinių mokymų rezultatai labai priklauso nuo institucinio konteksto, o kiekvieno universiteto bendruomenės nario mobilizavimas užtikrinant sėkmingą studentų įtrauktį gali būti vadinamas *įtraukiamąja institucijos etika*. Rizun ir Strzelecki (2020), Gonçalves ir kt. (2020), Pelikan ir kt. (2020) nustatė, kad nuotolinis mokymasis didina besimokančiųjų produktyvumą, o skaitmeninės priemonės yra labai efektyvios. Tyrėjų teigimu, nuotoliniai mokymai – viena iš mokymosi formų, skirta į visuomenę ir švietimą integruoti žmones, turinčius negalią. Targamadžė ir Petrauskienė (2008) nurodo, kad kvalifikacijos tobulinimo poreikis lemia vis modernėjančios informacinės technologijos, kurios skatina keisti tradicinius mokymo(si) organizavimo būdus ir metodus. Tam nėra sudaromos galimybės darbo vietoje, tad prieinamumas ir lankstumas galimi taikant nuotolinį mokymą(si).

Nuotolinių mokymų trūkumus, organizuojant įtraukijį ugdymą, yra aprašiusi Ruolytė-Verschoore (2012), Lietuvos negalios organizacijų forumas (2017), Šukienė ir Ramoškaitė (2022). Kol kas trūksta politinės valios strategiškai vykdyti švietimo sistemos pokyčius: žmonės, turintys negalią, norintys mokytis bendrose grupėse su kitais asmenimis, neturinčiais negalios, negauna jokios pagalbos. Skirtingi tyrėjai pažymi, kad vis dar susiduriama su neįgalių asmenų segregacijos problema. Akcentuotinas svarbus aukštųjų mokyklų vaidmuo: jos arba paskatina visapusę asmens integraciją, kuria įtraukiančią ir palaikančią bendruomenę, arba, priešingai, diskriminuoja ir integraciją imituoja. Atkreiptinas dėmesys, kad sistemos nėra pakankamai funkcionalios ir parengtos iš anksto, jog asmenys, turintys negalią, galėtų kokybiškai mokytis. Tai riboja neįgalių asmenų savarankiškumą, mokymosi galimybes ir formuoja teigiamą nuotolinių mokymų vertinimą.

Analizuojant mokslinę literatūrą, tyrimų, skirtų tirti nuotolinių mokymų funkcionalumo pritaikymą skirtingų negalių turintiems asmenims, nebuvo rasta. Taip pat pasigendama darbų, kuriuose būtų tiriamas komunikacijos vaidmuo didinant asmenų, turinčių negalią, įsitraukimą į nuotolinius mokymus, galinčius paskatinti minėtų asmenų sklandesnę įsiliejimą į darbo rinką. Universitetai ir kitos aukštosios mokyklos Lietuvoje komunikaciniais kanalais kviečia mokytis kiekvieną, tačiau nėra atliekama tyrimų apie nuotolinių mokymų organizavimo praktikas ir pasirengimą į mokymosi procesą įtraukti žmogų, turintį negalią. Mukerji ir Tripathi (2010) teigia, kad nuotolinis mokymas yra nepakankamai ištirta sritis, todėl plačiai pripažįstamas poreikis gerinti tyrimų ir vertinimo kokybę ir kiekybę. Svarbu ištirti sudaromas sąlygas ir nustatyti, kaip aukštojo mokslo įstaigos komunikuoja ir dirba priimdamos neįgalius studentus ir jiems padeda, kaip praktiškai vyksta nuotoliniai mokymai ir kaip negalią turintys asmenys vertina nuotolines studijas Lietuvoje, kokių komunikacijos trūkumų jie mato, kaip siūlo plėsti nuotolinio mokymo galimybes aukštajame moksle.

Šiame straipsnyje pristatomas tyrimas, kuriuo siekta ištirti komunikacijos vaidmenį plėtojant nuotolinius mokymus ir įtraukų švietimą Lietuvoje. Tikslui realizuoti suformuoti uždaviniai: 1) identifikuoti komunikacijos vaidmenį plėtojant nuotolinį mokymą(si); 2) ištirti komunikacijos vaidmenį plėtojant specialiųjų poreikių studentų įsitraukimą į nuotolines studijas ir įveikiant šiems studentams kylančius sunkumus. Tyrimui atlikti taikyta mokslinės literatūros analizė ir kokybinis tyrimas – pusiau struktūruoti interviu su individualių poreikių turinčiais studentais.

1. Teoriniai nuotolinio mokymosi aspektai

1.1. Komunikacijos proceso vaidmuo plėtojant nuotolinį mokymąsi

Pastaraisiais dešimtmečiais beveik visi ekonomikos sektoriai patyrė milžiniškų technologijų pokyčių. Ne išimtis ir švietimas. Švietimo technologijų pramonė klesti, siūlydama augančią nuotolinio mokymosi priemonių, atvirųjų internetinių kursų pasiūlą (Cacault et al., 2022). Aukštojo mokslo paklausa pasaulyje išaugo, todėl nuotolinio mokymosi technologijos ir galimybės sulaukė ypatingo dėmesio (Deming et al., 2015) ir atliko svarbų vaidmenį COVID-19 pandemijos metu.

Plėtojant nuotolinį mokymąsi, svarbus komunikacijos procesas. Fatimayin (2018) teigia, kad komunikacija tiesiogiai susijusi su tuo, kaip informacija perduodama ir toliau publikuojama. Tyrėjos teigimu, komunikacija yra nuolat ir įvairiomis priemonėmis vykstantis procesas: žmonės nuolat naudoja mobiliuosius telefonus, kompiuterius, žiūri televiziją, skaito naujienas socialiniuose tinkluose, naudojami internetu. Velieva (2022) išskiria keletą informacinių technologijų ir komunikacijos taikymo privalumų organizuojant nuotolinį mokymą:

1. Matomumas veiklų metu. Dėstytojas gali matyti studento veiklą, komunikuoti nuotoliu – tai lemia didesnę atsakomybę ir susidomėjimą. Besimokantieji gali jungtis prie nuotolinių platformų iš bet kurios vietos. Nuotoliniai mokymai šiandien sudaro galimybę mokytis ir dirbantiesiems bei neįgaliems žmonėms (Santamaria-López & Ruiz, 2023).
2. Vertinimo galimybė. Skaitmeninės technologijos suteikia alternatyvų atliktoms užduotims vertinti, leidžia įsivertinti pačiam, reflektuoti ir argumentuoti savo nuomonę.
3. Rezultatų, duomenų automatinis apibendrinimas. Duomenų bazės ir sistemos turi automatinio vertinimo funkcijas, progreso nustatymus. Tai savarankiškam įsivertinimui skirtas įrankis, palengvinantis darbą tiek studentui, tiek ugdytojui. Be to, studentas gauna pranešimus apie savo pasiekimus.
4. Galimybė kelis kartus atlikti tą pačią užduotį ar peržiūrėti mokomąją medžiagą. Studentas gali mokytis ir atlikti užduotis savarankiškai arba bendraudamas su dėstytoju, mokslo draugais, dalydamasis turimomis žiniomis.

Skaitmeninės technologijos ne tik leidžia mokymo procese atlikti vertinimą, apibendrinimą ir pateikti struktūruotą informaciją, kuri laisvai prieinama mokymo(si) procese, bet ne mažiau svarbi ir galimybė skirtingais būdais įsivertinti, mokytis, komunikuoti tarpusavyje. Grigolytė-Linkevičienė (2022) pabrėžia, kad, taikant nuotolinį mokymą(si), galima daug greičiau pasidalyti informacija, paskirti užduotis, o medžiaga ir mokymas(is) tampa prieinami visiems.

Mukerji ir Tripathi (2010), Parczewska (2020), Kazragytė ir Gudaitė (2020) pažymi, kad prasti studentų gebėjimai ieškoti informacijos, menka informacijos sklaida, riboti informacijos ištekliai, dėl kurių pasirengimas nuotoliniam mokymui(si) tampa sudėtingas, lemia prastesnius rezultatus. Nuotolinis mokymasis tapo neatsiejama mokymosi dalimi, tačiau pagrindiniai mokymo ir komunikacijos procesų reikalavimai keliama nuotolinio mokymo(si) kūrėjui – dėstytojui. Jis privalo nuolat tobulėti, sekti nuotolinio mokymosi naujienas ir nuolat siekti aukščiausių standartų. Labai svarbus vaidmuo tenka dėstytojo ir studento tarpusavio sąveikai ir komunikacijai, nes svarbu ne tik pateikti informaciją besimokantiems priimtinais formatais, bet ir užtikrinti glaudų ryšį su kiekvienu studijuojančiu asmeniu, gebėti motyvuoti ir paskatinti įsitraukimą į studijų procesą.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad nuotolinis mokymas(is) paprasčiau įveikiamas ir priimtinesnis studentams, turintiems pakankamai skaitmeninio raštingumo įgūdžių ir gebantiems komunikuoti skirtingais būdais. Ypač didelę dalį mokymo(si) kokybei turi dėstytojai ir jų turimos kompetencijos, aukšti studentų skaitmeninio raštingumo įgūdžiai, leidžiantys sukurti santykį verbalinėmis ir neverbalinėmis komunikacijos formomis ir padidinti studentų motyvaciją mokytis.

1.2. Aplinkos, priemonių bei tinkamų komunikacijos rūšių ir kanalų įtaka neįgaliems studentams nuotolinio mokymosi procese

Neįgalių žmonių integracijos į visuomenę ir aukštąjį mokslą užsienio šalyse pradžia laikytina XXI a. pirmoji pusė. Nuotoliniai mokymai organizuojami remiantis Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija (2006), kuri nurodo valstybių – Konvencijos narių – atsakomybę ir įsipareigojimus dėl negalią turinčių žmonių lygybės, diskriminacijos šalinimo, socialinės įtraukties užtikrinimo. Taip pat minėtina Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komiteto bendroji pastaba Nr. 4 (2016), nurodanti teises į įtraukijį švietimą. Sudaromos sąlygos neįgaliųjų žmonių integracijai į švietimą, siekiama laikytis mokymosi kiekvienam modelio.

Kvalifikacijos tobulinimas – neformaliojo suaugusiųjų švietimo dalis, leidžianti asmeniui įgyti profesinei veiklai reikalingų teorinių žinių, tobulinti turimą kvalifikaciją. Vis dėlto mažėjančios galimybės atsitraukti nuo darbo ar gyvenamosios vietos ir išvykti, siekiant aukštesnės kvalifikacijos, sunkina šio poreikio tenkinimą (Targamadžė ir Petrauskienė, 2008). Kvalifikacijos tobulinimo poreikius lemia vis modernėjančios informacinės technologijos, kurios skatina keisti tradicinius mokymo(si) organizavimo būdus ir metodus. Tam nėra sudaromos galimybės darbo vietoje, taigi prieinamumas ir lankstumas galimas taikant nuotolinį mokymą(si). Movkebaya ir kt. (2020) teigia, kad negalią turintys žmonės rodo didžiausią motyvaciją kelti savo profesinę kvalifikaciją.

Fry ir kt. (2009) teigimu, universitetai privalo imtis priemonių, kad pašalintų kliūtis neįgaliesiems studentams turėti vienodas galimybes studijuoti (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. **Kliūtys, su kuriomis susiduria neįgalūs studentai**

Kliūtys	Detalus paaiškinimas
Technologinės kliūtys	Nepritaikyti IT įrankiai arba mokymosi platformos. Nesukurti ar nepakankamai pritaikyti el. išteklių, tokie kaip garso ar vaizdo įrašai, nesant subtitrų.
Komunikacijos kliūtys	Parinkti komunikacijos įrankiai ir komunikacijos rūšys netinka asmeniui, atsižvelgiant į jo negalią.
Mokymosi medžiagos neprieinamumas	Mokomoji medžiaga nėra prieinama alternatyviais formatais. Mokymo priemonės parašytos sudėtinga kalba, nepritaikytos studentams, turintiems mokymosi sutrikimų.
Socialinės kliūtys	Izoliacijos jausmas arba stigmatizacija dėl negalios, nepakankama studentų ir dėstytojų komunikacinė kultūra.
Dėstytojų ir personalo požiūris	Nepakankamas dėstytojų ir administracijos personalo supratimas apie neįgalųjų poreikius.
Kliūtys, susijusios su studentų psichologine ir emocine sveikata	Stresas, nerimas ar kitos emocinės sveikatos problemos, kurios nėra tinkamai pripažįstamos ar sprendžiamos.

Šaltinis: Fry et al. (2009)

Analizuojant 1 lentelėje pateiktus duomenis matyti, kad negalią turintys studentai, besimokydami nuotoliu, susiduria su technologinėmis kliūtėmis, mokymosi medžiagos neprieinamumu ar netinkamumu atsižvelgiant į negalią, skeptišku požiūriu ir kylančiu stresu dėl aukštosios mokyklos bendruomenės elgesio. Taip pat svarbią dalį užima komunikacijos trūkumai – su negalią turinčiu žmogumi bendraujama kaip ir su kitais asmenimis, nėra pasirenkami komunikacijos būdai ir kanalai, kurie tiktų individualiam studentui, atkreipiant dėmesį į jo negalią.

Komunikacijos procesas nuotolinių mokymų metu gali būti verbalinis ir neverbalinis. Asmuo gali sužinoti rūpimus dalykus per kūno kalbą, vaizdinius, garsinius įrankius, nuotraukas, gestus ar simbolius. Kaip teigia Malinauskienė (2014), nežodinė komunikacija ir nežodiniai signalai net 60–90 proc. lemia, kaip bus suvokta perduodama informacija. Kalbant apie neįgalųjų žmonių integraciją ir komunikacijos vaidmenį plėtojant nuotolinius mokymus ir įtraukų švietimą Lietuvoje, svarbu atkreipti dėmesį tiek į verbalinės, tiek į neverbalinės komunikacijos galimybes, kurios sudarytų sąlygas gauti informaciją skirtingų negalių turintiems studentams.

Specialiųjų ugdymosi poreikių ir neįgalumo įstatymas (2001) įpareigoja institucijas vykdyti šias pareigas:

- 1) nesielgti su neįgaliais žmonėmis ir studentais nepalankiau negu su studentais, neturinčiais negalių,

- 2) imtis pagrįstų veiksmų, kad neįgalūs žmonės turėtų visišką prieigą prie aukštojo ir aukštesniojo mokslo.

Europos Komisija (2024) nurodo, kad aukštajame moksle neįgaliejiems studentams nepakankamai atstovaujama. Tai gali būti sietina su neišplėtotą komunikacija ir išankstiniais stereotipais, taip pat su studentų socialine klase. Negalima atmesti tikimybės, kad išankstinės nuostatos apie neįgalius studentus ir nežinojimas, ką jie gali pasiekti, gaudami tinkamą paramą ir sudarant galimybes mokytis nuotoliu, taip pat prisideda prie nepakankamo atstovavimo šiems asmenims (Fry et al., 2009). Be to, teisės aktais numatyta pareiga (Disability Discrimination Act, 2005) reikalauja, kad švietimo teikėjai būtų proaktyvūs ir neįgalųjų nediskriminuotų – negalima laukti, kol asmuo pateiks prašymą stoti į kursus ar aukštąją mokyklą, kad būtų svarstoma apie pagrįstus švietimo srities pokyčius.

Apibendrinant nuotolinių mokymų tikslus ir galimybes, matyti siekis visapusiškos neįgalųjų įtraukties į visuomenę ir švietimą. Tam nepakanka pritaikyti fizinę aplinką – ne mažiau svarbus psichologinis institucijų darbuotojų pasirengimas, techninis pasiruošimas, mokymosi medžiagos, priemonių pritaikymas, akademinės kultūros ir komunikacijos procesų gerinimas. Šiuose procesuose aukštųjų mokyklų komunikacijos sprendimai ypač reikalingi, kad viskas vyktų sklandžiai ir efektyviai, todėl pristatomu tyrimu siekta ištirti komunikacijos vaidmenį plėtojant nuotolinius mokymus ir įtraukijį švietimą Lietuvoje.

2. Tyrimo metodologija

Kokybiniu interviu siekta išsiaiškinti, kokių nuotolinių mokymų stiprybių ir trūkumų įžvelgia skirtingas negalias turintys asmenys. Taip pat siekta nustatyti nuotolinių mokymų funkcionalumą, atlikti bendrąjį vertinimą Lietuvos aukštajame moksle, atsižvelgiant į minėtų mokymų pritaikomumą neįgaliejiems asmenims.

Tyrimui atlikti pasirinktas pusiau struktūruotas interviu. Tai leido surinkti duomenis apie komunikacijos vaidmenį plėtojant įtraukijį švietimą Lietuvoje. Siekta išsiaiškinti, kaip studentai sužino apie mokymosi galimybes; kas ir kaip komunikuoja su jais įstojus studijuoti; kokios komunikacijos formos taikomos ir kaip aukštųjų mokyklų bendruomenės užtikrina informacijos prieinamumą ir komunikacijos kanalų tinkamumą skirtingų negalių turintiems studentams; kaip vertintinas nuotolinių mokymų aktualumas ir kokių kyla iššūkių, su kuriais susiduria neįgalūs asmenys; koks yra nuotolinių mokymų funkcionalumas ir kokios tobulinimo perspektyvos; kaip neįgalūs studentai apskritai vertina komunikaciją plėtojant nuotolinį švietimą Lietuvoje.

Duomenų analizės metodai:

1. *Surinktiems duomenims taikyta turinio analizė, atlikta ieškant informacijos, naudojant reikšminius žodžius: komunikacija, komunikacijos kanalai, nuotolinis švietimas, nuotolinio švietimo galimybės, aukštųjų mokyklų pagalba, aukštųjų mokyklų požiūris, nuotolinių mokymų pritaikomumas.* Ieškota įstatymų ir kitų svarbių dokumentų, kuriuose apibrėžiama neįgalųjų asmenų padėtis ir galimybės aukštajame moksle bei renkantis nuotolinius mokymus.

2. *Kokybinio tyrimo duomenų analizė.* Siekta nustatyti sąsajas tarp tyrimo dalyvių atsakymų. Rezultatai leido identifikuoti nuotolinių mokymų galimybes ir perspektyvas, įvertinti funkcionalumą, atlikti bendrąjį nuotolinių mokymų aukštajame moksle vertinimą, atsižvelgiant į šių mokymų pritaikomumą neįgaliesiems asmenims.

Naudotas pusiau struktūruotas interviu, kurio klausimai parengti iš anksto. Kaip teigia Gaižauskaitė ir Valavičienė (2016), „kokybinio interviu pagrindas – atvirieji klausimai, į juos tikimasi gauti kiek įmanoma platesnius, išsamesnius, atviresnius atsakymus, suformuluotus ir pateiktus paties tyrimo dalyvio, atspindinčius jo perspektyvą“. Interviu metu siekta nustatyti nuotolinių mokymų aktualumą ir iššūkius, su kuriais susiduria neįgalūs asmenys, įvertinti nuotolinių mokymų funkcionalumą, numatyti tobulinimo perspektyvas, išskirti studentų komunikacijos poreikius ir problemas minėtuose procesuose. Tyrimo dalyvių atsakymai buvo įrašomi į diktofoną, vėliau transkribuojami.

Tyrimo duomenų rinkimo ir analizės metodai. Kokybinis tyrimas atliktas organizuojant interviu su Lietuvos aukštųjų mokyklų studentais, turinčiais skirtingas negalias. Tyrimo dalyviai pasirinkti taikant tikslinę atranką, kurioje svarbiausias kriterijus – asmuo turi negalią ir yra studijavęs ar šiuo metu mokosi Lietuvos aukštojoje mokykloje. Tyrimo tikslas – nustatyti, kaip negalią turintys studentai vertina Lietuvos aukštajame moksle taikytino nuotolinio mokymosi galimybes, stipriąsias ir silpnąsias šio mokymosi puses, įstaigų komunikaciją su studentais, priemonių prieinamumą ir ateities perspektyvas. Tyrimo dalyvavo 4 asmenys.

Tyrimo etika. Respondentai informuoti apie jų atsakymų panaudojimo tikslus. Nurodyta, kad jokie asmens duomenys nebus viešinami, o atsakymai bus naudojami tik moksliniais tikslais. Tyrimo dalyviai laisvai rinkosi, ar nori dalyvauti tyrime, todėl tyrimas atliktas vadovaujantis savanoriškumo, geranoriškumo ir teisingumo principais (Rupšienė, 2007; Žydzūnaitė, 2011).

Tyrimo procesas. Tyrimas atliktas 2024 m. rugpjūčio mėn.

Rezultatai

Siekiant ištirti tyrimo dalyvių patirtis mokantis nuotoliniu būdu, jų prašyta atsakyti į pusiau struktūruoto interviu klausimus. Pusiau struktūruotą interviu sudarė klausimai, ką tyrimo dalyviai žino apie nuotolinį ugdymą ir įtraukiojo ugdymo koncepciją Lietuvoje, kokia pagalba teikiama ir kaip prisitaikoma prie skirtingų studentų poreikių, kaip vyksta komunikacija ir kokia įtaka ji turi nuotolinio mokymosi kokybei.

Užtikrinant tyrimo etiką ir duomenų apsaugą, tyrimo dalyvių duomenys buvo nuasmeninti ir pateikti anonimiškai, atitinkamai priskiriant kodus: T1, T2, T3 ir T4 (tyrimo dalyvių atsakymai nuosekliai pateikiami tolesnėse lentelėse).

Pirmieji du klausimai skirti studentų žinioms apie nuotolinį ugdymą įvertinti. Aiškintasi, kaip tiriamieji supranta, kas yra nuotolinis ugdymas, ar jie girdėję apie įtraukiojo ugdymo koncepciją Lietuvoje, ar ši koncepcija, respondentų manymu, jau įgyvendinama (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Tyrimo dalyvių žinios apie nuotolinį ugdymą ir įtraukiojo ugdymo koncepciją Lietuvoje

Tyrimo dalyvis	Detalus atsakymas
T1	<i><...> kuris vyksta per atstumą. Jam reikia įrenginių, vieni jungiasi per kompiuterius, kiti per telefonus. Pateikiama mokymosi medžiaga ir pats gali mokytis. Prie įtraukiojo ugdymo aktyviai prisidedu, esu prezidento paskelbtas įtraukiojo ugdymo ambasadoriumi Lietuvoje.</i>
T2	<i>Jau pavadinimas pasako, kad vyksta nuotoliu. Gali mokytis, kada tau patogiu, <...> gali daugiau, man atrodo. Aišku, gal reikia daugiau pagalbos, kol susijungi viską, įpranti. Bet, iš kitos pusės, tai didelė galimybė mokytis, kadangi turiu fizinę negalią. O apie įtraukijį ugdymą daugiausia ir sužinojau besimokydamas.</i>
T3	<i>Nuotoliniai mokymai sudaro galimybę arba tiesiogiai jungtis į paskaitas, arba pačiam mokytis savarankiškai iš įrašų, knygų, kitos literatūros. Labai norėjau gyvenime daugiau – mokytis, tobulėti, tad, padedant artimiesiems, pati ieškojau informacijos, taip viešai prieinamos nelabai radau.</i>
T4	<i>Nuotoliniai – tai jau kaip ir aišku, kad nuotoliu. Bet nuostabu tai, kad nesvarbu, kur tu gyveni, gali mokytis su visais, baigti didžiųjų miestų universitetus, nors, pavyzdžiui, gyveni kaime. Tai va tas man labai patinka. Aišku, apskritai galimybė mokytis sudaryta, yra sudėtingumų visokių, bet visur jų būna. Tai tas įtraukusis ugdymas gal ir ne iki galo sklandžiai ir lengvai, bet tikrai vyksta.</i>

Analizuojant tyrimo dalyvių atsakymus, pastebėta, kad respondentai gerai suvokia nuotolinio mokymosi išskirtinumus ir funkcijas. Nurodoma, kad nuotolinis mokymas vyksta laikantis fizinio atstumo, naudojantis skaitmeninėmis priemonėmis ir specialiomis programomis. Taip pat pabrėžiama galimybė mokytis nepaisant asmeninių poreikių ir galių. Atsakymai patvirtina, kad įtraukusis ugdymas Lietuvos aukštosiose mokyklose organizuojamas.

Kita klausimų grupė skirta nuotolinių mokymų privalumams išsiaiškinti: kaip padedama pasiruošti studijoms, ar aukštojoje mokykloje yra specialiai tam skirta institucija ar darbuotojų; kaip vyksta komunikacija bei studijų ir aplinkos pritaikymas, atsižvelgiant į asmeninius poreikius; kokių galima įžvelgti mokymosi nuotoliniu būdu privalumų (žr. 3 lentelę).

Pateikti atsakymai rodo, kad aukštosiose mokyklose funkcionuoja skirtingos institucijos, padedančios neįgaliems studentams lengviau integruotis akademiniame bendruomenėje. rūpinamasi fizinės aplinkos pritaikymu, įrangos, priemonių ir medžiagos adaptavimu. Vis dėlto tai ne visada paprasta, nes reikia išmanyti skirtingų negalių ypatumus ir išsiaiškinti studentų poreikius. Taigi nuolatinis akademinės bendruomenės mokymasis neišvengiamas.

Tyrimo dalyviai įžvelgia šiuos nuotolinių mokymų privalumus: galimybė mokytis, nepriklausomai nuo fizinės vietos ir laiko; gali mokytis net fizinę ar protinę galią turintys asmenys, atsižvelgdami į asmenines galimybes; galima mokytis savarankiškai, patiems peržiūrint mokomąją medžiagą (vienas tyrimo dalyvis nurodė, kad aukštoji mokykla, kurioje jis studijuoja, mokymo įrašų nedaro, taigi tokios galimybės nėra).

3 lentelė. Aukštųjų mokyklų teikiama pagalba neįgaliems asmenims

Tyrimo dalyvis	Detalus atsakymas
T1	<i>Mano aukštojoje mokykloje yra negalios departamentas. Susisiekė pasirašius studijų sutartį atstovė, prisistatė, klausė, kokios man pagalbos reikia, gal įrangos, gal dar kažko.</i>
T2	<i>Yra vykdoma „Įtraukčių galimybių universiteto“ negalios politika, stengiamasi, kad kiekvienas galėtų mokytis. Sakyčiau, labiausiai pritaikytos tai erdvės.</i>
T3	<i>Teigiama, kad gali mokytis visi, bandoma integruoti, tik ne visada ta integracija tokia paprasta, nes dažniausiai negalia suprantama kaip fizinė – žmogus neįgaliojo vežimėlyje. Tai ir visos erdvės ir pan. būtent jiems ir pritaikytos. Bet tų negalių yra ir daugiau juk, tai toks vaizdas, kad, kai atsiranda žmogus su nauja negalia, tada randasi ir sprendimo būdai kažkokie.</i>
T4	<i>Kaip ir yra, kaip ir klausia, kai kurie dėstytojai labai empatiškai žiūri, ypač jei jau yra turėję studentų su negalia. Bando prisiderinti, prisitaikyti, bet ne viskas ir jiems žinoma, ir jų galiose. Pavyzdžiui, kaip mokytis aklam žmogui.</i>

Siekta išsiaiškinti tyrimo dalyvių naudojamus nuotolinių mokymų įrankius ir priemones. Du tyrimo dalyviai nurodė „Microsoft Teams“ platformą, kiti du – „Moodle“. Du asmenys turėjo regos negalią, taigi jiems papildomai reikalingi sintezatoriai ir specialios programos, skaitančios tekstus (viena iš jų – „EasyLink12“). Trys asmenys atsakė, kad naudojami garso knygomis (vienam studentui, turinčiam klausos negalią, tai netinka). Minėtina, kad visi tyrimo dalyviai mokomąją literatūrą analizuoja skirtingais būdais: vieni gali skaityti patys, kiti prašo artimųjų pagalbos, naudoja „Word“ įgarsinimo funkciją, skaitytuvus arba mokosi iš pateikčių.

Paskutinė klausimų grupė skirta nuotolinių mokymų trūkumams išsiaiškinti, siekiant ateityje pagerinti šį mokymo procesą ir pritaikomumą neįgaliems asmenims. Buvo klausima, kokių nuotolinio mokymosi trūkumų respondentai įžvelgia; kokių funkcijų ir kokios pagalbos jiems labiausiai trūksta vykstant nuotoliniam mokymui (mokantis ar dėstant); kaip apskritai vertintinas įtraukiojo ugdymo koncepcijos modelis ir komunikacinė žinutė, kad Lietuvoje mokytis gali visi. Apibendrinti duomenys pateikiami 4 lentelėje.

Tyrimo dalyviai nurodė, kad sunkiausia įsigyti kompiuterinę įrangą, nes ją prisitaikyti, atsižvelgdami į savo poreikius, turi patys. Taip pat minėtinas negatyvus akademinės bendruomenės požiūris į negalią turinčius studentus – dalis kolegų ar dėstytojų nėra linkę padėti ir prisitaikyti, vengia komunikuoti. Kaip teigia tyrimo dalyviai, niekas įstojus nepasako, kokia iš tiesų yra realybė, daug reikia daryti pačiam, pagalbos suteikiama mažai arba ją gauti užtrunka.

Visi tyrimo dalyviai teigė, kad, siekiant gerinti nuotolinio mokymo(si) pritaikomumą neįgaliesiems Lietuvoje, didinant studentų motyvaciją ir stiprinant studijų vertinimą, svarbi komunikacija tarp aukštosios mokyklos ir studento. Dar prieš studijuojant reikėtų išsiaiškinti, kokios technologinės priemonės bus reikalingos, pasirūpinti jų finansavimu; apsibrėžti, kokiais komunikaciniais kanalais galima bendrauti ir kaip studentui lengviau-

4 lentelė. Sunkumai, su kuriais susiduria neįgalūs studentai aukštosiose mokyklose, ir perspektyvos galimybės

Tyrimo dalyvis	Detalus atsakymas
T1	Aklam žmogui nusipirkti įrangą iš savo lėšų <...>sukuria finansinę našlą. <...> čia turi ieškoti pagalbos, skambini vienam, klausi, kaip paspausti tą, kitam – kaip aną, tai užima labai daug laiko. Aš manau, kad einama gera linkme. Įtraukusis ugdymas mokyklose gal ir nepasiteisins, bet aukštosiose mokyklose tai tikrai įmanoma.
T2	<i>Turint fizinę negalią gal viskas kiek paprasčiau nei kitiems <...>. Aišku, yra sunku sėdėti ilgai dėl silpnos sveikatos, tenka prašyti „pagalbos iš šono“. Galėtų būti priskirtas mentorius ar kažkoks padėjėjas, nes dabar tenka ieškotis pačiam, kas dažnai dar kainuoja papildomus pinigus. Bet norisi pasakyti – tai yra galimybė kiekvienam. Kartais neįgalūs ne kiek nepajėgia, kiek bijo, tai čia įrodymas, kad „tu gali daugiau, tik reikia noro ir darbo“.</i>
T3	<i>Aklieji nelinkę dalintis informacija, paskambini paprašyti patarimo, o tau atsako – „čia mano patirtis, nueisi pats ir sužinosi“. O universitete vėl yra nuomonė, kad aš nieko nedarysiu, tik pasinaudosiu kitų sunkiu darbu ir gausiu pažymį. Ne kiekvienas dėstytojas linkęs prisitaikyti <...>. Kiti labai atviri, mes su jais bendraudavome net balso žinutėmis, nes taip man paprasčiau, tai toks mano pasiūlymas taip prigijo, kad net su kitais studentais jį pritaikė. Manau, kad dar tik pati pradžia, reikia praktikos, žinių – kokių priemonių reikia, kas tinka, kas kaip veikia, tada jomis ir galėtų mokymo įstaigos pasirūpinti. O kol tokių studentų nėra, natūralu, kad nėra ir žinių bei pritaikomumo.</i>
T4	<i>Su klausos negalia nuotolinės paskaitos turi ir pliusų, ir minusų. Ką dėstytojai komentuoja, aš negirdžiu, bet didžiąją daugumą informacijos galima pamatyti skaidrėse. Galėtų gal būti diskusijų konspektai, nes kartais tikrai svarbių dalykų pasakoma, ko skaidrėse nėra, ar kolegos papildo. Arba gal koks vertėjas būtų negirdintiems studentams, jeigu jų būtų daugiau, kad nereiktų papildomai pačiam mokytis iš naujo. Tas nuolatinis papildomo laiko poreikis yra labai svarbus. Taip pat skambina universiteto atstovai, teiraujasi, ar nereikia pagalbos, bet aš negirdžiu, tada rašau laišką, laikiu kelias savaites, kol atrąšys, tai per tą laiką jau būnu pats problemą išsprendęs.</i>

sia informaciją gauti. Stiprinant informacijos pateikimo būdus ir komunikacijos kanalus, būtų sudaromos sąlygos skirtingų negalių turintiems asmenims jiems priimtinais būdais gauti informaciją, atvira komunikacija su neįgaliųjų bendruomenėmis ir centrais leistų išgryninti skirtingas negalias turinčių asmenų galimybes bei informacijos sklaidos poreikį, padėtų gerinti ir plėsti mokymosi priemonių ir informacijos šaltelių. Visa tai leistų stiprinti negalią turinčių studentų savarankiškumą ir lemtų geresnius studijų rezultatus.

Išvados

Komunikacijos procesas atlieka esminį vaidmenį nuotoliniame mokymesi, nes užtikrina informacijos perdavimą, keitimąsi idėjomis ir glaudų dėstytojo ir studento ryšį. Efektyvi komunikacija lemia mokymosi kokybę, motyvuoja studentus, padeda jiems įsitraukti į studijų procesą ir skatina bendradarbiavimą. Naudojant skaitmenines priemones, galima greitai dalytis informacija, paskirstyti užduotis ir suteikti grįžtamąjį ryšį, o įvairios komunikacijos formos (verbalinė, neverbalinė, sinchroninė, asinchroninė) padeda atliepti skirtingus mokymosi poreikius. Sėkmingas nuotolinio mokymosi komunikacijos procesas reikalauja tiek dėstytojo, tiek studento kompetencijų ir aktyvaus įsitraukimo.

Analizuojant nuotolinių mokymų neįgaliams studentams galimybes, matyti, kad, įtraukiant šiuos asmenis į švietimą, susiduriama su reikšmingomis kliūtimis, tokiomis kaip technologiniai barjerai, nepritaikyta mokymosi medžiaga ir komunikacijos problemos. Ypač išryškėja verbalinės ir neverbalinės komunikacijos svarba, nes individualūs poreikiai reikalauja individualiai taikytinų kanalų ir būdų, kad informacija būtų pasiekama ir suprantama. Institucijos, siekdamos užtikrinti lygias galimybes mokytis, turi ne tik vykdyti teisės aktų įpareigojimus, bet ir aktyviai spręsti stereotipų bei diskriminacijos problemas. Be techninio ir fizinio aplinkos pritaikymo, būtinas dėmesys darbuotojų pasirengimui ir komunikacijos procesų tobulinimui, siekiant skatinti visapusišką neįgaliųjų integraciją į švietimą. Atliktas tyrimas leido išryškinti institucijų komunikacijos trūkumus ir poreikį didinti personalo kompetencijas neįgaliųjų įtraukties klausimais bei atskleidė, kad Lietuvoje nuotolinio mokymo sistemos dar nėra visapusiškai pritaikytos visų neįgaliųjų poreikiams. Tyrimo dalyviai akcentavo ryšio tarp dėstytojo ir studento svarbą. Respondentų manymu, būtų puiku, jei aukštojoje mokykloje dirbtų asmuo, išmanantis apie skirtingas negalias ir skiriantis laiko asmens poreikiams analizuoti ir pagalbai suteikti. Atliekant užduotis, akliesiems itin naudingi būtų padėjėjai.

Nustatyta, kad informacija apie studijas ir mokomoji medžiaga nėra pritaikyta studentams, turintiems skirtingas negalias, tam nenumatyta reikalinga įranga. Siūloma gerinti komunikaciją tarp aukštosios mokyklos ir studentų, naudojant tinkamus komunikacijos būdus, užtikrinant priemonių finansavimą. Pavyzdžiui, aklam asmeniui patogu sulaukti skambučio, bet perskaityti el. laišką gana sudėtinga, o asmuo, turintis klausos problemų, gali pats susirasti ir suvokti rašytinį tekstą, tačiau skambučiai telefonu jam neteikia jokios pagalbos. Atnaujinus ir adaptavus mokymosi platformas (naudojant spalvas, šriftų dydžius, garsines funkcijas, subtitrus), atvirai komunikuojant ir stengiantis atliepti skirtingus poreikius, nuotolinis mokymasis galėtų motyvuoti ir kitus neįgaliuosius bei lemti sėkmingą ir bendruomenišką aukštųjų mokyklų švietimo pokytį.

Literatūros sąrašas

- Almaiah, M. A., Al-Khasawneh, A., & Althunibat, A. (2020). Exploring the critical challenges and factors influencing the E-learning system usage during COVID-19 pandemic. *Education and Information Technologies*, 25, 5261–5280. <https://doi.org/10.1007/s10639-020-10219-y>
- Andrews, R., & Haythornthwaite, C. A. (2007). *The SAGE Handbook of E-learning Research*. Sage.
- Baležentis, A. (2008). Inovatyviųjų mokymo formų ir metodų taikymo galimybės žmogiškųjų išteklių vadyboje. *Viešoji politika ir administravimas*, (26), 97–104.
- Cacault, M. P., Hildebrand, C., Laurent-Lucchetti, J., & Pellizzari, M. (2021). Distance learning in higher education: evidence from a randomized experiment. *Journal of the European Economic Association*, 19(4), 2322–2372. <https://doi.org/10.1093/jea/jvaa060>
- Daukšienė, E., Trapulė, E., & Naujokaitienė, J. (2021). Towards Quality in Distance Education: The first Lessons Learned by Schools during COVID-19 Pandemics. *Pedagogika*, 142(2), 5–23. <https://doi.org/10.15823/p.2021.142.1>
- Deming, D. J., Goldin, C., & Katz, L. F. (2015). Can Online Learning Bend the Higher Education Cost Curve? *American Economic Review*, 105(5), 496–501.
- Escueta, M., Quan, V., Nickow, A. J., & Oreopoulos, P. (2017). Education Technology: An Evidence-based Review. *NBER Working Paper Series*, working paper 23744. <http://www.nber.org/papers/w23744>
- Gandhi, Y. (2021, November 23). What are Types of Communication Technology? *Analytic steps*. <https://www.analyticsteps.com/blogs/what-are-types-communication-technology>
- Gonçalves, S. P., Sousa, M. J., & Pereira, F. S. (2020). Distance Learning Perceptions from Higher Education Students – The Case of Portugal. *Education Sciences*, 10(12), Article 374. <https://doi.org/10.3390/educsci10120374>
- Griškėnienė, E., Paičienė, K., ir Stankevičius, N. (2007). Suaugusiojo besimokančiojo poreikiai ir mokymosi motyvai. In *Informacinės technologijos 2007: teorija, praktika, inovacijos* (p. 52–57). Alytaus kolegija.
- Iadanza, E. (2019). *Clinical Engineering Handbook* (2nd ed.). Academic Press.
- Irawan, A. W., Dwisona, D., & Lestari, M. (2020). Psychological Impacts of Students on Online Learning During the Pandemic COVID-19. *KONSELI Jurnal Bimbingan dan Konseling*, 7(1), 53–60. <http://dx.doi.org/10.24042/kons.v7i1.6389>
- Jenkins, J. (2004). Students in open and distance learning. In H. Lentell & H. Perraton (Eds.), *Policy for Open and Distance Learning* (pp. 1–21). Routledge.
- Kazragytė V., ir Gudaitė L. (2020). *Ugdymo procesas, mokant nuotoliniu būdu: iššūkiai, patirtys ir sprendimai*. Nacionalinė švietimo agentūra. <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2020/11/Ugdymo-procesas-mokant-nuotoliniu-budu-issukiaipatirtys-sprendimai-1.pdf>
- Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. (2012). *Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas Nr. V-1049 „Dėl mokymosi formų ir mokymo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“*. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.429262/asr>
- Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. (2012). *Nuotolinis mokymasis: mokymosi galimybių išplėtimas*. <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2020/07/nuotolinis-mokymas.pdf>
- Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. (2016). *Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas Nr. V-111 „Dėl mokymo nuotoliniu ugdymo proceso organizavimo būdu kriterijų aprašo patvirtinimo“*. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/905730a0e4a811e5b181b1790158f61?fwid=4t02budfh>
- Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija. (2020). *Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymas Nr. V-469 „Dėl ugdymo proceso organizavimo nuotoliniu būdu paskelbus karantiną“*. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b7a5de40725c11eaa38ed97835ec4df6?fwid=-8e4yc9z0t>
- Martišienė, D., ir Muleraičienė, R. (2010). *E-mokymo/si aplinkas formuojantys elementai. Informacinių technologijų taikymas švietimo sistemoje*. Kauno technikos kolegija.
- Movkebaya, Z. A., Zholtaeva, G. N., & Khamitova, D. S. (2020). Teachers' Attitude Towards Disabled Students of Distance Learning Departments at Higher Educational Institutions. *Proceedings of the First International Volga Region Conference on Economics, Humanities and Sports (FICEHS 2019)*, 114, 379–383.

Mukerji, S., & Tripathi, P. (2005). Quality education in India: a mission revisited for distance education institutions. *Asian Association of Open Universities Journal*, 1(1), 45–51. <https://doi.org/10.1108/AAOUJ-01-01-2005-B005>

Organization for Economic Cooperation and Development. (2011). *Inclusion of Students with Disabilities in Tertiary Education and Employment, Education and Training Policy*. OECD Publishing. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264097650-en.pdf?expires=1732282056&id=id&accname=guest&checksum=A1970290D213253403557CF6933B5AF6>

Parczewska, T. (2020). Difficult situations and ways of coping with them in the experiences of parents homeschooling their children during the COVID-19 pandemic in Poland. *International Journal of Primary, Elementary and Early Years Education*, 49(7), 889–900. <https://doi.org/10.1080/03004279.2020.1812689>

Pelikan, E. R., Korlat, S., Reiter, J., Holzer, J., Mayerhofer, M., Schober, B., Spiel, C., Hamzallari, O., Uka, A., Chen, J., Välimäki, M., Puharić, Z., ... Lüftenegger, M. (2021). Distance learning in higher education during COVID-19: The role of basic psychological needs and intrinsic motivation for persistence and procrastination – a multi-country study. *PLoS ONE*, 16(10), Article e0257346. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0257346>

Pukelis, K., Savickienė, I., et al. (2011). *Savarankiško studijavimo panaudojant e-priemonės metodika*. Vytauto Didžiojo universitetas.

Rizun, M., & Strzelecki, A. (2020). Students' Acceptance of the COVID-19 Impact on Shifting Higher Education to Distance Learning in Poland. *Environmental Research and Public Health*, 17(18), Article 6468. <https://doi.org/10.3390/ijerph17186468>

Sadeghi, M. (2019). A Shift from Classroom to Distance Learning: Advantages and Limitations. *International Journal of Research in English Education*, 4(1), 80–88. <http://dx.doi.org/10.29252/ijree.4.1.80>

Simonson, M. (2021). Distance learning. In *Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/distance-learning>

Sulisworo, D., Rohmadheny, P. S., Fatimah, N., Arif, D. B., & Saifuddin, M. F. (2020). Learning analytics to predict student achievement in online learning during COVID-19 mitigation. *International Journal of Psycho-social Rehabilitation*, 24(10), 1844–1861.

Šukienė, J., & Ramaškaitė, N. (2022, gegužės 25). Projekto „Įtraukiojo ugdymo galimybės ir iššūkiai“ mobilumas. <https://sventoroko.lt/projekto-itraukiojo-ugdymo-galimybės-ir-iššūkiai-mobilumas/>

Švietimo, mokslo ir sporto ministerija. (2020). *Nuotolinis mokymas ar mokymo organizavimas nuotoliniu būdu*. <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2020/12/Nuotolinis-mokymas.pdf>

UNESCO. (2002). *Open and Distance Learning: Trends, Policy and Strategy Considerations*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000128463>

Van Dam, N. (2005). *The Business Impact of e-Learning* [Doctoral dissertation, Nyenrode Business University].

Volungevičienė, A., ir Teresevičienė, M. (2008). Nuotolinio mokymo/si turinio projektavimo kokybės vertinimo dimensijos. *Aukštojo mokslo kokybė*, (5), 32–53.